

DOKUMENTUMOK

Szabó Júlia

EGY JEGYZETFÜZET KMETTY JÁNOS HAGYATÉKÁBÓL

A Művészettörténeti Kutatócsoport Adattára nagy értékű eredeti irattal gyarapodott az 1976-os évben. A művész özvegye jóindulatából hozzánk került Kmetty János több publikált és publikálatlan írása, barátai és kortársai munkáiból összegyűjtött rajzai és sokszorosított grafikái, könyvtárának néhány féltve őrzött darabja, valamint néhány Kmetty rajz és grafika, amely az írott hagyatékkal tartalmában és formájában szorosan összefügg. (1)

Az írások között a legjelentősebb ujdonság egy fedél és cím nélkül fennmaradt, kicsit szakadozott jegyzetfüzet, amelyben 122 oldalon különböző író és rajzoló eszközökkel készült írott-rajzolt feljegyzések vallanak a művész alkotással kapcsolatos véleményéről, ismereteiről és gondolatairól. (2) A füzetben nincs keltezés. Kmetty Jánosné emlékezete szerint, férje az 1920-as években kezdte írni feljegyzéseit. Az ezidőben keletkezett egyéb Kmetty írásokkal összevetve hitelesnek látszik a keletkezési adat, az utolsó oldal kivételével, amely a művész későbbi kiegészítéseit tartalmazza. (3)

Festő voltam és vagyok címmel 1976-ban jelent meg Kmetty válogatott írásainak gyűjteménye a Corvina kiadónál Kassák Lajos előszó helyett közölt 1941-es Műteremlátogatás Kmetty Jánosnál c. írásával és Kovalovszky Márta a művész egész életművét méltató tanulmányával. (4) Az ebben közölt írások közül az Önmagamról, a Levél a szerkesztőhöz és a Válasz a Magyar Írás körkérdesére című cikkek származnak a huszas évekből. (5) Műfajában egyik írás sem kapcsolható a Corvina kiadvány nyomdába kerülése után megtalált füzetéhez, amelyet az Ars Hungarica most teljes terjedelmében és szöveghű formában, több folytatásban közread. A három korábban publikált írás a huszas években megjelent a Műbarát, illetve Magyar Írás c. lapban, a jegyzetfüzet viszont nem a nyilvánosság részére készült levélformájú nyilatkozat, vagy ahhoz hasonló állásfoglalás, hanem az alkotás törvényeivel, az alkotó kötelességeivel foglalkozó feljegyzésgyűjtemény, amelyet a művész önmagának készített.

A Műbarát 1922-es évfolyamának 5. számában megjelent Önmagamról című írás, amelyet Kmetty János Elek Arthur kérésére vetett papírra, mégis tartalmaz néhány olyan utalást, amely összefügg a jegyzetfüzettel, sőt még keletkezésének és rejtőzésének körülményeit is magyarázza. "Ha magamról kell írni, mindig zavarba jutok, mert mondanivalóm tulajdonképpen csak arról van, amit a jövőben akarok magaménak látni" – írja Kmetty a Műbarátban megjelent cikk elején. Azután, nyilván a kérés igénye szerint, mégis inkább multjáról, az 1922 előtti életéről ír. Vajon miért? Indoka fellelhető másutt a cikkben: "...az ut csak a célban az oda való eljutásban igazolódhatik. ..Nem merném megmutatni az utat előre senkinek, mert az ut önmagában nem érték." Érdekes, hogy az ut-

1. Kmetty János: A 10. lap a jegyzetfüzetből. 1920-as évek. (Fotó Kovács Ferenc)

tal és céllal kapcsolatos elmélkedés fellelhető a jegyzetfüzetben is (6) : "Két egyszerű fogalom: az ut és cél. Soha ne téveszd össze. ..A célt soha ne feledd, mert ez szabályozza az utat. Vannak napok, mikor a cél tudata gyengül, az ut a-zonnal zavaros lesz. ..Céltalanság érzete és lelki depresszió áll elő. Feszültebb energia, agymunka és a kilengés megszűnik, a cél nyilvánvalóbb és hatalmasabb lesz. ..A céllal tisztában levők inkább konokul nyugodtan haladnak utjukon és ha vannak kételyei és kétségbeesett állapotjai, azok legtöbbször oly intímek, hogy idegeneknek egyáltalán meg nem láthatók. Szentség az, amely hitének féltve őrzött titka."

Kmetty szemérmes, befelé forduló vallomásában nyelvtanilag és tudat alatt is változnak a számok és a személyek. Olykor megszólít valakit – inkább önmagát, mint egy tanítványt – olykor többes számban beszél, valakikkel azonosulva, majd visszalép az egyes szám harmadik személy, lényegében az Én-t rejtő magányába. Nyilvánvaló hasonló alkotói szerénység, önmagát változtatni kíváló pedagógia hozta életre a jegyzetfüzetet és határozta meg további sorsát. Még akkor sem vette elő – talán tudatosan –, amikor idősen és betegen írásait gyűjteményes köteté rendezte. A jegyzetfüzet a "jövőről" szól, mindarról, amiért Kmetty a huszas években a "társaságtól visszahúzódva" egyedül dolgozott.

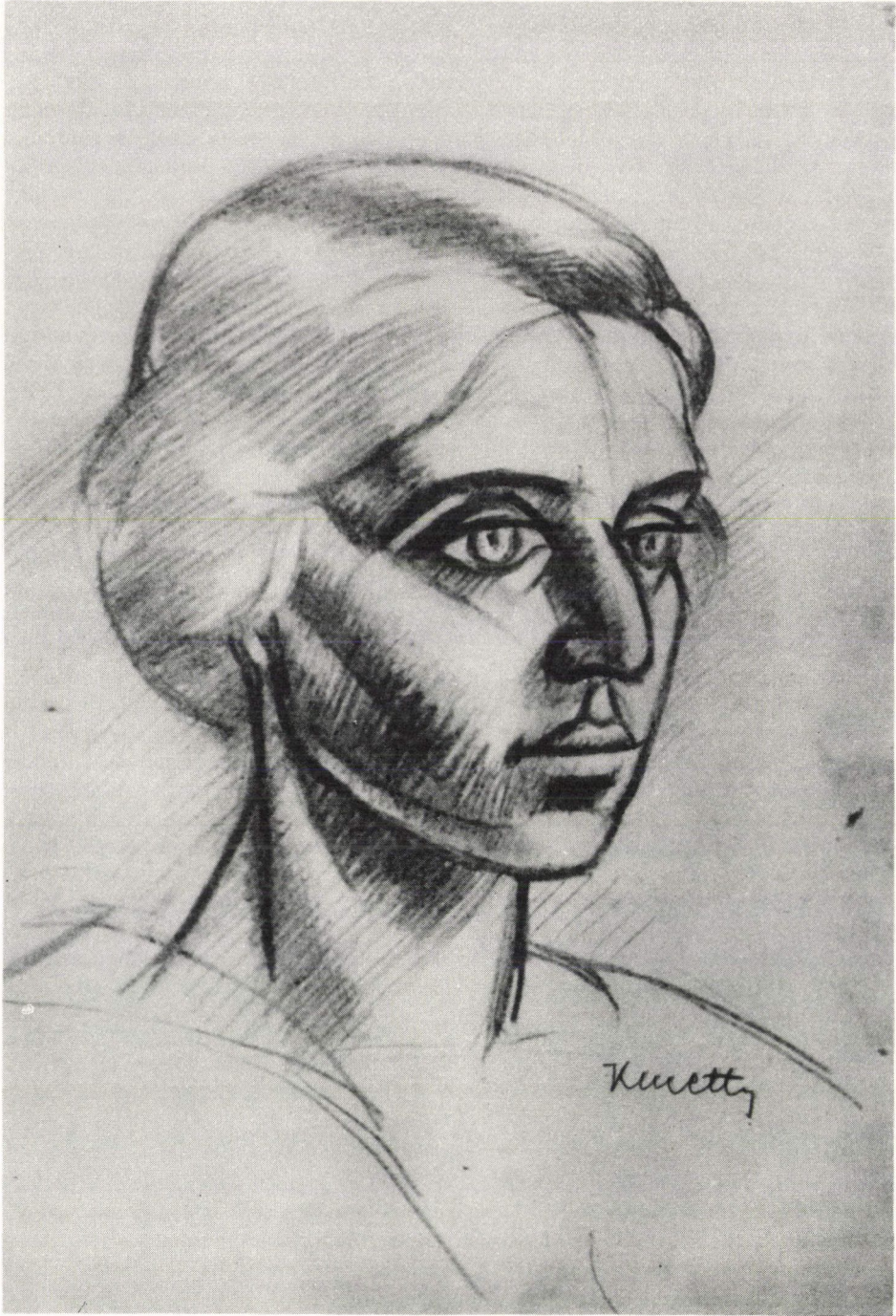
A kézirat első mondatai leplezetlenül első személyben szólnak meg. "Ha nem fogom megtalálni azt az energia bekapcsolódást, ami kell, hogy köztem és a természet között legyen, nem lesz megoldás. ...Jelenleg alig akad képem, amelyben megtalálom azt, amit keresek." (7) Válságos korszak terméke tehát a jegyzetfüzet nagy része. Kmetty életrajzából és egyéb írásaiból kitűnik, hogy a művész személyes korszakváltásának válságán túl egy általánosabb válságból

is kivezető utat keres, biztos talajt az alkotáshoz, a természethez és társadalomhoz való viszonyában. A korszak válságáról a Levél a szerkesztőhöz című, 1922-ben a Magyar Írásban közölt Kmetty cikk ad több információt. A levél előzménye Hevesy Iván A művészet agóniája című, Nyugatban megjelent írása, amelyet Hevesy két másik írásával együtt manifesztum formában is kiadott. (8) Nem lehet most célunk Hevesy indítékainak részletesebb vizsgálata és írásainak értékelése. Fontosabb a jegyzetfüzet megértéséhez Kmetty egyéni álláspontjának vizsgálata. Ezért a Hevesy írásokat csak dióhéjban ismertetjük.

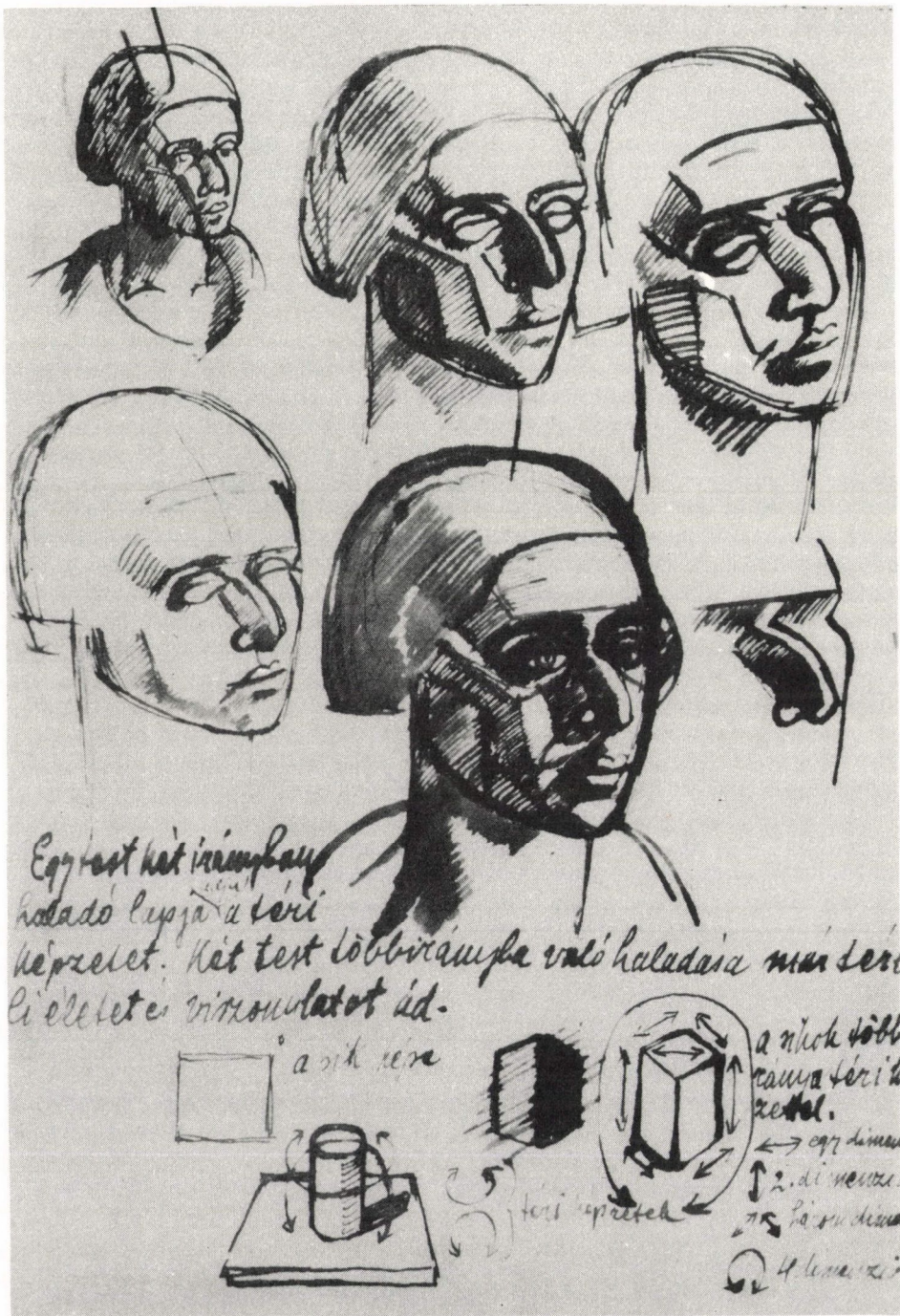
Hevesy e cikkeiben a modern művészet irányzatait, egészen az aktivizmusig és dadaizmusig agónia jelenségeknek tartja, s a huszas évek elején új közösségi műfajok létrejöttével látja csupán meggátolhatónak a művészet halálát. Kmetty, aki akárcsak Hevesy Iván, néhány éve még igen közel állt az aktivizmushoz, Hevesy Iván véleményével szembefordulva újságcikkében leszögezi: "Helytelennek tartom Hevesynek azt a véleményét, hogy a modern művészet agonizál és merésznek a halálhírt. ..A kor művészete kétségtelenül rendkívül gazdag változatokban, ughogy anarchisztikusnak nevezhetjük, de ez még nem előjele halálának, hanem csupán tulajdonsága. A kor tulajdonsága: az anarchisztikus gazdasági élet, a társadalmi rend hullámzása, izgalmas és új megösmérések,

2. Kmetty János: A 11. lap két kompozíciója a jegyzetfüzetből. 1920-as évek. (Fotó Kovács Ferenc)

3. Kmetty János: A 16. lap a jegyzetfüzetből. 1920-as évek. (Fotó Kovács Ferenc)

4. Kmetty János: A jegyzetfüzet 25. lapja. 1920-as évek. (Fotó Kovács Ferenc)

meglátások, s ez a tulajdonsága a művészetnek is." A fogalmazásból kiderül, hogy Kmetty nem azonosítja az anarchiát a felbomlással, hanem sokkal inkább a társadalmi mozgás (hullámzás) tulajdonságának tartja. A jegyzetfüzetben szintén pozitív értelemben szerepel az "anarchistává" lett képzőművész, az "anarchisztikus alapon" megalkotott társadalmi nézet, "mely után minden más társadalmi mozgalom ... túlhaladott álláspont." (9) Ez a gondolkodásmód kétségtelenül az aktivizmus öröksége Kmetty szemléletében, sőt még az aktivizmus 1920-as évek eleji dadaista hatásokat jelző változatának ismeretét és megértését is jelzi. A Magyar Írásban közölt válaszban azonban korántsem ezek a leghangsúlyosabb gondolatok, Nem a mozgalom formáinak éltetése, nem a cselekvés, hanem a természettel kapcsolatos szemlélődés válik a művészet tárgyává a válságból kiutat kereső Kmetty szemléletében. Cikkében határozottan leszögezi: "A képzőművészet a szemléletben él és lényege a látott világ egységes életének helyes felismerése." E gondolat részletes kifejtését inkább a jegyzetfüzet tartalmazza. A Magyar Írásban, a polémia tárgyához alkalmazkodva, a gondolatot inkább történeti jelenségekhez köti. Hitet tesz a kubizmus, általa kozmikus művészetnek nevezett változata mellett, amelyet természetes alapon munkálkodó irányzatnak nevez, filozófiai- természettudományi párhuzamként említi az ujkori heliocentrikus világszemléletet, történeti előzményként sorol fel Leonardo és a reneszánsz által kifejtett szemléleti igazságokat. Ezek az utalások elszórta a jegyzetfüzet szakmai kifejtéseket nyújtó lapjain is megtalálhatók. A válságból tehát egyedül a természeti valóság objektív törvényeinek felismerése és megjelenítése segítheti ki a művészt Kmetty 1920-as években megfogalmazott hitvallása szerint. Nem állt egyedül ezzel a gondolat-tal a korszak magyar képzőművészetében, noha írásának tudós párhuzamairól nem tudunk. A kozmikus művészet igényével fellépő kubisztikus kompozíció – időnként felfokozott érzelmekkel is töltve – uralkodó érvényű lett ebben a korszakban több magyar művész (Egry, Derkovits, Szobotka, Perrott-Csaba és mások) művészetében. Kmetty János kereste a legszigorubb racionalizmussal, a legrészletesebb szakszerűséggel ennek a szemléletnek titkait és alkotó részeit. Ismert művei után jegyzetfüzete e tulajdonságának újabb bizonyítéka.

A reneszánsz traktátusainak – elsősorban Leonardo írásos hagyatékának a-lapos ismerete, érződik a jegyzetfüzet több oldalán. Kmetty néhány helyen csak-nem szó szerint, de érezhetően emlékezetből idézi Leonardot. (10) Nem vélet-len és másoktól hallott párhuzam tehát, amikor önéletrajzában, mint a "szem-lélet igazságainak kutatóját", a "kubizmus őisének" nevezi. (11) Kmetty 1911-től tanulmányozta Leonardo művészetét, a Louvre-ban, majd írásai alapján. Az sem hagyható teljesen figyelmen kívül, hogy baráti körébe tartozott a tizes években Diner Dénes József, a magyarországi Leonardo irodalom egyik uttörő monográfusa. (12) Kmetty füzetébe egy sor sem kerül át ugyan a monográfia szociológiai és művészetpszichológiával próbálkozó fejtegetéseiből, a közös tisztelet tárgyáról azonban eshetett szó a művész és művészettörténész között. Leonardo Trattato della Pittura-jának német, vagy francia kiadásai megfordul-tak egyik-másik magyarországi művész műtermében a század első felében, a magyar kiadások megjelenése előtt is. (13) Kmetty Jánosné emlékezete szerint egy francia kiadást, amely a két háboru között került Kmettyhez, a művész ké-sőbb Czöbel Bélának ajándékozott. (14) Nem tarthatjuk véletlennek tehát, ha Kmetty, szigoruan a tárgyakhoz és a természethez kötött felismeréseiben, fel-bukkannak a leonardo felismerések párhuzamai. A korszak általános ismeret-anyagából adódik, hogy Cézanne gondolatai, a természet és művészet kapcsó-

(3) A 122. oldalon lévő ceruzás írás jól észrevehetően későbbi évekből származik. Hasonló koru ceruzás javítások, beszurások láthatók a füzet több oldalán. A javítások azt jelzik, hogy a művész többször olvasságta a füzetet és pontosította megfogalmazásait.

(4) KMETTY J. : Festő voltam és vagyok. Művészet és elmélet sorozat. Budapest, 1976. Corvina.

(5) v. ö. 4. jegyzetben i. m. 33–49. o. Eredeti megjelenésben Műbarát, 1922. 5. sz., Magyar Írás, 1922. 4. sz. 73–81. Magyar Írás, 1926. 2–3. sz.

(6) 2. jegyzetben i. m. 41–42.

(7) 2. jegyzetben i. m. 1.

(8) HEVESY I. : A művészet agóniája. Nyugat. 1921. I. 1205.11. Manifesztum. Bp. 1921. (A művészet agóniája, A katakombától a dadáig, A művészet reinkarnációja)

(9) 2. jegyzetben i. m. 13.

(10) Néhány példát közlünk összevetéssel a Kmetty kézirat oldalszámait valamint Leonardo da Vinci A festészetről. Bp. 1967. (Boskovits Miklós előszavával) c. művének oldalszámait és címeit idézve. Természetesen meg kell jegyeznünk, hogy a jegyzetek készítésekor Kmetty nem olvasott Leonardo szöveget még magyar nyelven, célja sem volt fordítás készítése, hanem csupán ujfogalmazott néhány leonardoi regulát. ÉBER L. : Művészettörténeti olvasmányok. Bp. 1909. c. szöveggyűjteményében közölt néhány részletet a Trattato della Pitturából, de ezt Kmetty nem ismerhette. v. ö. tehát 2. jegyzetben i. m. 1. o. LEONARDO DA VINCI: i. m. 36. o. (A festészet tudományának alapja), 2. jegyzetben i. m. 2. o., LEONARDO DA VINCI: i. m. 67. o. (A festők regulái 50. sz.) 2. jegyzetben i. m. 3–4. o. LEONARDO DA VINCI: i. m. 78. o. (Más festők utánzásáról,) 76. o. (Jelentős munkánál sose bízzék az ember annyira az emlékezetében, hogy méltatlannak tartsa visszatérni a természet utáni rajzhoz.) 2. jegyzetben i. m. 6. o. valamint LEONARDO: i. m. 104–105 o. (A színek párbaállítása oly módon, hogy egymást nagyobb szépségre emeljék.) 2. jegyzetben i. m. 18–19. o. valamint LEONARDO: i. m. 85. o. (A testrészek arányossága)

(11) v. ö. 4. jegyzetben i. m. 37. o. Műbarát. 1922. 5. sz.

(12) v. ö. DINER DÉNES J. : Leonardo da Vinci és a reneszánsz kialakulása. Bp. 1906.

(13) Számításba jöhető kiadások: Leonardo da Vinci: Malerbuch. Berlin. 1919. Ludwig, H. : Leonardo da Vinci. Das Buch von der Malerei nach dem Codex Vaticanus Urbinas. 1270. Wien. 1882. Quellen-schriften für Kunstgeschichte. XV–XVII. Leonard de Vinci: Traité de la peinture. Traduction nouvelle d'après le Codex Vaticanus avec une commentaire perpétuel par Péladan. Paris. 1910.

(14) Kmetty Jánosné szíves közlése. A könyv valószínűleg fellelhető Czöbel Béla hagyatékában.

(15) Cézanne Emile Bernhardhoz írott levelei 1904–5-ből, már a tizes években publikálásra kerültek. Joachim Gasquet-vel való beszélgetései első ízben csak Gasquet halála után 1921-ben kerültek publikálásra. A Gasquet-vel folytatott beszélgetések egy része megegyezik a levelek szövegével. Irod. : BERNARD, E. : Souvenirs sur P. C. et lettres inédites. In: Mercure de France. 1–15 X. évf. 1907.

BERNARD, E: Souvenirs sur Paul Cézanne. Paris. 1912. Német kiadás: Bazel, 1917. Une conversation avec C. In: Mercure de France. VI. 1921.

GASQUET, J: Cézanne, Paris. 1921.

Modern kiadás: CÉZANNE: Über die Kunst. Gespräche mit Gasquet. Briefe. Hamburg. 1957. Rowohlt.

(16) Cézanne és Kmetty gondolatainak összevetését a jegyzetfüzet v. ö. 2. jegyzetben i. m. 4–5 o. Paul Cézanne 15. jegyzetben i. m. 78–79. o. 75. o. Meg kell jegyezni, hogy a Kmetty által idézett mondat, amely különben Maurice Denis 1906-os aix-i látogatásának beszámolójában található, a modern fordításban másképpen hangzik. Kmetty szerint: "bármire törekszünk, mindig csak a természetet másoljuk." Ernesto Grassi, Wolfgang Einsiedel és Walter Hess közreműködésével készült német kiadásban viszont: "Akárhogyan is akartam a természetet másolni, nem sikerült". Az utóbbi megfogalmazás közelebb áll Kmettyhez.

